

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2024, c. 10, s. 2: 899-940

Postmodern Dindarlık ve Yapay Zekâ Kaygısı İlişkisi
The Relationship Between Postmodern Religiosity and Artificial Intelligence
Anxiety

İdris YAKUT

Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye,
Dr., Ministry of National Education
yakut2094@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8741-7842

DOI: 10.47424/tasavvur.1554199

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Eylül / September 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atf / Citation: Yakut, İdris. "Postmodern Dindarlık ve Yapay Zekâ Kaygısı İlişkisi".

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 10/2 (Aralık 2024): 899-940.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1554199>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Postmodern dönem, mutlak doğruların sorgulandığı, gerçekliklerin farklılaştığı ve bu farklılıkların sosyal, kültürel, ekonomik, dini vb. alanlarda güçlü şekilde kendini hissettirdiği, teknolojinin bireysel ve toplumsal yaşamın merkezine yerleştiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu dönemde, alışlagelen yaşam biçimleri, sosyal ve kültürel değerler ile geleneksel dindarlık anlayışları, yeni bir gerçeklik arayışının yansıması olarak yeniden şekillenmektedir. Bununla birlikte, teknolojik imkânlardaki değişim ve dönüşümün bir sonucu olarak hızla gelişen yapay zekâ, hem sunduğu fırsatlar hem de insani değerler üzerinde yarattığı tehditler bağlamında kaygıları beslediği düşünülmektedir. Dolayısıyla, toplumsal hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynayan din ve onun uygulama biçimi olan dindarlık ile yaşamımızın her alanında giderek daha görünür hale gelen yapay zekânın uyandırdığı kaygı düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede araştırmanın amacı, postmodern dönemde dindarlık ile yapay zekâ kaygısını çeşitli değişkenler açısından ele almak ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılan çalışma, Ankara ili Polatlı ilçesinde ikamet eden 17-49 yaş aralığındaki 450 birey üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik programı üzerinden analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların postmodern dönemde dindarlık ve yapay zekâ kaygı düzeylerinin orta seviyenin üstünde olduğu ve postmodern dönemde dindarlık ile yapay zekâ kaygısı puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda kadınların erkeklere, 17-29 yaş aralığındaki bireylerin diğer yaş grubunda bulunanlara; bekârların evlilere; öğrenci, kamuda maaşlı çalışan ve özel sektörde ücretli çalışanların ev hanımlarına; lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarının ilkökul, ortaokul ve lise mezunlarına; teknolojik ürünlerle ilgili olanların ilgisiz ve orta seviyede ilgili olanlara göre postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Aylık gelir düzeyi, yapay zekâyâ yönelik bilgi düzeyi ve yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığına göre ise bireylerin postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların cinsiyetlerine göre yapay zekâ kaygı düzeyle-

rinin anlamlı olarak farklılaştığı ve kadınların erkeklere oranla daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Yine yapay zekâya yönelik bilgi düzeyi az olanların orta seviyede olanlara ve yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri hiçbir zaman takip etmeyenlerle nadiren takip edenlerin sıklıkla ve her zaman takip edenlere göre yapay zekâ kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde yaş grupları, medeni durum, meslek çeşidi, eğitim düzeyi, aylık gelir durumu ve teknolojik gelişmeleri takip etme sıklığı değişkenlerine göre yapay zekâ kaygısının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dindarlık, Postmodern Dindarlık, Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Kaygısı.

Abstract

The postmodern era can be defined as a period in which absolute truths are questioned, realities are differentiated and these differences make themselves felt strongly in social, cultural, economic, religious, etc. areas, and technology is at the centre of individual and social life. In this period, conventional lifestyles, social and cultural values, and traditional understandings of religiosity are being reshaped as a reflection of the search for a new reality. However, artificial intelligence, which is rapidly developing as a result of the change and transformation in technological possibilities, is thought to feed concerns in the context of both the opportunities it offers and the threats it poses to human values. Therefore, it is of great importance to examine the relationship between religion, which plays an important role in shaping social life, and religiosity, which is its form of practice, and the level of anxiety aroused by artificial intelligence, which is becoming increasingly visible in all areas of our lives. In this framework, the aim of the research is to examine religiosity and artificial intelligence anxiety in the postmodern period in terms of various variables and to reveal the relationship between these two concepts. The study, which used the relational survey model, one of the quantitative research methods, was carried out on 450 individuals between the ages of 17-49 residing in Polatlı district of Ankara province. The data obtained as a result of the research were analysed through SPSS 22.0 statistical software. As a result of the analyses, it was determined that the participants' levels of religio-

sity and artificial intelligence anxiety in the postmodern period were above the medium level. At the same time, it has been revealed that the levels of religiosity in the postmodern period are statistically significantly higher for women than men, for individuals between the ages of 17-29 than those in other age groups, for single people than married people, for students, salaried employees in the public sector and salaried employees in the private sector than housewives, for bachelor's, master's and doctorate graduates than primary, secondary and high school graduates, and for those who are interested in technological products than those who are uninterested and moderately interested. According to the monthly income level, the level of knowledge about artificial intelligence and the frequency of following the developments related to artificial intelligence, it was determined that the religiosity levels of individuals in the postmodern period did not differ statistically significantly. In addition, it was determined that artificial intelligence anxiety levels of the participants differed significantly according to their gender and women had higher anxiety levels than men. Again, it was determined that those with low level of knowledge about artificial intelligence had statistically significantly higher levels of artificial intelligence anxiety than those with medium level of knowledge and those who never follow the developments related to artificial intelligence and those who rarely follow the developments related to artificial intelligence were statistically significantly higher than those who frequently and always follow the developments related to artificial intelligence. Similarly, it was concluded that artificial intelligence anxiety did not differ statistically significantly according to age groups, marital status, occupational type, educational level, monthly income and frequency of following technological developments.

Keywords: Sociology of Religio, Religiosity, Postmodern Religiosity, Artificial Intelligence, Artificial Intelligence Anxiety.

Etik Beyan	Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan (Karar tarihi: 20/09/2023; Karar No: 06/49) etik izin alınmıştır.
-------------------	---

Giriş

Yapay zekâ; akıl yürütme, mantık ilişkisi kurma, problem çözme, genelleme yapma, karar verme veya geçmiş deneyimlerden faydalanma gibi insanlara özgü bilişsel süreçleri taklit eden makineleri ifade etmektedir.¹ İnsanı taklit etme temelinde hareket eden, hatta insanlarla birlikte diğer canlılardaki tüm davranışları anlamlandırmayı da amaçlayan yapay zekânın bir işi insandan daha iyi yapması söz konusudur.² Yapay zekânın genel kabul gören bir tanımı olmamakla birlikte³; mühendislikten tıp bilimine, psikolojiden sosyolojiye pek çok alandaki araştırmacıların ilgi ve çalışma alanlarına göre farklı şekillerde tanımlanmıştır.⁴ Yapay zekâ konusundaki tanımlarda genel olarak insan zekâsının makine sistemleri tarafından taklit edilmesi ve modellenmesine odaklanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede McCharty, yapay zekâyı insan zekâsını anlamak için akıllı bilgisayar programları yapma mühendisliği olarak ifade etmiştir.⁵ Yine Chiu ve arkadaşları yapay zekâyı, akıllı varlıklar tarafından yapılması beklenen davranışların dijital makineler aracılığıyla yerine getirilebilme becerisi olarak tanımlamışlardır.⁶ Benzer şekilde yapay zekâ için dışarıdan aldığı verileri yorumlayarak bir görevi yerine getirmek için bu verileri uyarlayarak öğrenen ve kullanan sistemler,⁷ insan davranışlarını anlayarak benzer davranışları ortaya koymaya yarayan bilgisayar işlemlerini geliştiren

¹ Jatinder Bali vd., "Artificial Intelligence in Healthcare and Biomedical Research: Why a Strong Computational/ Artificial Intelligence Bioethics Framework Is Required?", *Indian Journal of Ophthalmology* 67/1 (2019), 3-6.

² Nils J. Nilsson, *Artificial Intelligence: A New Synthesis* (San Francisco: Morgan Kaufmann, 1998), 1.

³ Burcu Alan - Fikriye Kırbağ Zengin, *İnsan Zekâsından Yapay Zekâyâ* (Ankara: İKSAD Publishing House, 2023), 22-23.

⁴ Abdullah Doğan, *Yapay Zekâ* (İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2002), 53-54.

⁵ John McCarthy, "What Is Artificial Intelligence", (2007).

⁶ Thomas K. F. Chiu vd., "Systematic Literature Review on Opportunities, Challenges, and Future Research Recommendations of Artificial Intelligence in Education", *Computers and Education: Artificial Intelligence* 4/100118 (2022), 1-15.

⁷ Andreas Kaplan - Michael Haenlein, "Siri, Siri, in My Hand: Who's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence", *Business Horizons* 62/1 (2019), 15-25.

tirme⁸ ya da insan yeteneklerini bilgisayar sistemleri sayesinde modelleyebilme,⁹ insanların yapma becerisine sahip olduğu şeyleri bilgisayarlara yaptırabildikleri makineler¹⁰ şeklinde tanımlamalar mevcuttur. Genel olarak ifade etmek gerekirse yapay zekâ, insanların kendi zihin yapılarını, özelliklerini, çalışma biçimlerini inceleyerek insanlara benzer şekilde düşünebilen, konuşabilen, problem çözme yeteneğine sahip vb. çeşitli bilgisayarlar, yazılımlar ve robotlar meydana getirmektedir.¹¹

1. Yapay Zekâ Gelişimi

Yapay zekâ kavramının temeller, Alan Turing tarafından makinelerin düşünebilip düşünemeyeceğini tartıştığı ve 1950 yılında yayımlanan “Computing Machinery and Intelligence (Hesaplama Makineleri ve Zekâ)” adlı makalede atılmıştır. 1956 yılına gelindiğinde John McCarthy, Marvin Minsky, Nathaniel Rochester ve Claude Shannon tarafından düzenlenen ve yirmi araştırmacının katıldığı Dartmouth Konferansında ilk kez yapay zekâ kavramı kullanılmıştır.¹² Kavramın ilk kez kullanılmasını yapay zekânın doğuşu olarak isimlendirmek mümkündür.

1962 yılında ilk endüstriyel robot şirketi olan Unimation’un kurulması ve 1965 yılında insanlarla doğal dilde iletişim kurabilen bir program olan ELİZA’nın geliştirilmesi, yapay zekâ için umutları artırsa da sistemlerin istenilen performans düzeylerine erişememesiyle 1974-1980 yılları arasında yapay zekâ kışı olarak adlandırılan bir dönem oluşmuştur.¹³ 1980’lerde *Amerikan Yapay Zekâ Derneği’nin* Birinci Ulusal Konferansı’nın yapılması ve terminatör

⁸ Harun Taşkın - Mehmet Rıza Adalı, *Teknolojik Zekâ ve Rekabet Stratejileri* (Sakarya: Değişim Yayınları, 2004), 138.

⁹ Atınç Yılmaz, *Yapay Zekâ* (İstanbul: KODLAB, 2020), 5.

¹⁰ John Haugeland, *Artificial Intelligence: The Very Idea* (London: A Bradford Book The MIT Press, 1985), 2.

¹¹ Murat Önder - Hilal Saygılı, “Yapay Zekâ ve Kamu Yönetimine Yansımaları”, *Türk İdare Dergisi* 90/487 (2018), 635-636.

¹² Zafer İçer - Başak Buluz, “Yapay Zekânın Ceza Muhakemesindeki Rolü ve Geleceği” (9. Uluslararası Suç ve Ceza Film Festivali, İstanbul Üniversitesi, 2019), 3.

¹³ Fatima Hameed Khan vd., “Advancements in Microprocessor Architecture for Ubiquitous Ai—an Overview on History, Evolution, and Upcoming Challenges in Ai Implementation”, *Micromachines* 12/665 (2021), 2-5; <https://www.livescience.com/49007-history-of-artificial-intelligence.htm>, (Erişim 6 Mayıs 2024).

filminde Skynet isimli bir yapay zekânın tasvir edilmesi, yapay zekâ gelişimini yeniden canlandırmış ve 1990'lı yıllarda *Deep Blue* isimli yapay zekânın dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesiyle birlikte bu konuda ileri adımlar atılmaya başlanmıştır.¹⁴

2000'li yıllarda *AI: Artificial Intelligence* filminde başrolde robot bir çocuğun tanıtılması, Derin Öğrenme'nin ve grafik işlemcilerin (GPU) geliştirilmesi, insana benzer iletişim becerisi olan sohbet robotu *Google Now'un* tanıtılması, profesyonel bir "go" oyuncusunu yenen *AlphaGo* gibi yapay zekânın oluşturulması, *Sophia* adında insansı robotun geliştirilmesi, OpenAI'nin GPT-3 ve benzeri modelleri üretmesi ve otonom araçların, drone'ların günlük hayatta daha fazla yer alması gibi gelişmeler yapay zekâyâ altın çağını yaşatmıştır.¹⁵

2. Yapay Zekâ Kaygısı

Günümüzde teknolojinin ve bilimsel araştırmaların hızlı bir şekilde ilerlemesiyle birlikte gelişmeye devam eden yapay zekâ sistemleri hayatı kolaylaştırmasının yanında "sosyal, siyasi, ekonomik hemen hemen her alanda görülen ve gittikçe etki sınırlarını genişleten ahlak ihlallerini"¹⁶ de beraberinde getirerek insanlar üzerinde kaygılara da yol açmıştır. Muhtemel tehlikelere karşı geliştirilen negatif duygu durumu¹⁷ olarak tanımlanabilen kaygının, gelecekteki rolünün ne olacağı kestirilemeyen ve kontrolden çıkma olasılığı tartışılan yapay zekâ için de var olması beklenen bir husustur.¹⁸ Dolayısıyla yapay zekâ kaygısı olarak isimlendirilebilecek bu durumu, teknolojiyle bağlantılı olarak geliştirilen sistemlerin iş dünyasında insanların yerini alacakları ve işsizliğin artacağı yönünde kişilerde yaşanan panik hali olarak tanımlamak

¹⁴ <https://turkiye.ai/kaynaklar/yapay-zeka-zaman-cizelgesi/>, (Erişim 8 Mayıs 2024).

¹⁵ Xue -Bo Jin vd., "State-of-the-Art Mobile Intelligence: Enabling Robots to Move Like Humans by Estimating Mobility with Artificial Intelligence", *Applied Sciences* 8/3 (2018), 1-39; <https://turkiye.ai/kaynaklar/yapay-zeka-zaman-cizelgesi/>, (Erişim 8 Mayıs 2024).

¹⁶ Selahattin Yakut - İdris Yakut, "Yakut-Ahlâkî Zekâ Ölçeği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/76 (2021), 836-842.

¹⁷ Stanley Rachman, *Anxiety* (Psychology Press, 1998).

¹⁸ Geborah D. Jhonson - Mario Verdicchio, "AI Anxiety", *Journal of the Association for Information Science and Technology* 68/9 (2017), 2267-2270.

mümkündür.¹⁹ Yapay zekâ kaygısının var olabileceği alanlardan biri de kendine has sembollerle ve ritüellerle içinde bulunulan dönemin özelliklerini taşıyacak biçimde insanlarla etkileşim kuran, insanların sosyal, zihinsel vb. her yönden bir bütün olarak gelişiminde rol alan din²⁰ ve dinin toplumsal yansımaları olarak atfedebileceğimiz dindarlıktır.²¹

Özellikle yapay zekânın getireceği yeniliklerin dini inanç ve pratiklerle nasıl uyum sağlayacağı ya da çatışma içerisine gireceği kendini dindar olarak adlandıran bireylerde sorgulamalara neden olabilmektedir. Aynı zamanda yapay zekânın gelişmesiyle birlikte dini konularda topluma hizmet edecek “açıklayıcılar, fetva sunucular, öğüt vericiler, sanal eğitmenler, mobil kabinler” şeklinde topluma faydalı olası sistemlerin ortaya çıkması,²² kişilerin yapay zekâyâ yönelik kaygılarını azaltıcı etki de edebilir. Bu kapsamda araştırmanın amacı postmodern dönemde dindarlık ile yapay zekâyâ yönelik kaygı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

3. Teknoloji ve Dindarlık İlişkisi

İçinde bulunduğumuz dönemde ivme kazanan teknolojik gelişmelerle birlikte nesnelerin interneti, yapay zekâ, veri madenciliği, artırılmış gerçeklik gibi kavramlar ortaya çıkmış ve bu dönemin dijital çağ olarak isimlendirilmesine neden olmuştur. Dijitalleşmeye paralel olarak toplumun içinde bulunduğu ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve dini sistemlerde hem bireysel hem de kolektif yeni dinamikler ortaya çıkmıştır.²³ Özellikle içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırma çabası içinde bulunan insan, çağın getirdiği yeniliklere ve

¹⁹ Jhonson - Verdicchio, “AI Anxiety”; Ragip Terzi, “An Adaptation of Artificial Intelligence Anxiety Scale into Turkish: Reliability and Validity Study”, *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)* 7/4 (2020), 1501-1515; Mesut Öztürk, “A Study on the Impact of Artificial Intelligence Anxiety on the Innovation-Oriented Behaviours of Employees”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 10/2 (2023), 267-286.

²⁰ Selahattin Yakut, *Ahlaki Zeka, Din ve Dindarlık (Psikososyal Bir Bakış)* (Ankara: İKSAD Publishing House, 2022), 1.

²¹ Mehmet Haberli, “Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 2/2 (2019), 307-315.

²² Ercan Öztemel, “Yapay Zekâ ve Din”, *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 26-28.

²³ İhsan Çapcıoğlu - Hilal Anık, “Sanayi Devrimi’nden Endüstri 4.0’a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü”, *Tevilat* 2/1 (2021), 28.

imkânlarla bağılı olarak yeni dini formlar oluşturmuş; dinin bireyselleşmesine katkıda bulunarak bireysel dindarlık biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴ Ortaya çıkan dini formlar ve dindarlık biçimleri, bireylerin elde ettiği tecrübeler çerçevesinde teknolojiyi dini yaşantısına yansıtma biçimine göre farklı kavramsallaştırmalarla ifade edilmiştir. Bu kapsamda “sosyal medya dindarlığı”,²⁵ “prime-time dindarlığı” ve “selfie (özçekim) dindarlığı”,²⁶ “tekno-dindarlık”,²⁷ “çevrimiçi dindarlık”,²⁸ “hibrit dindarlık”,²⁹ “sanal din”,³⁰ “akışkan dini kimlikler”,³¹ “dinin dijitalleşmesi”,³² ve “mobil dindarlık”³³ kullanılan bu kavramlardan bazılarıdır.

Günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesine bağılı olarak yapay zekâ ve robotların tanrılaştırıldığı yeni dini inanışların var olması gündemdedir. Özellikle yapay zekâ, genetik ve nörobilimdeki ilerleme sayesinde bedenin ölümüne rağmen bireylerin zihinlerini yaşatmanın imkân dâhilinde olabileceği vb. fikirlerin ortaya atılması, geleneksel dinlere özgü kutsalların büyüleyiciliğinin sorgulanmasına ve yeni kutsalların ortaya çıkmasına neden ol-

²⁴ Yakup Coştu, *Toplumsallaşma ve Dindarlık* (Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2017), 82.

²⁵ Nihat Oyman, “Sosyal Medya Dindarlığı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016), 125-167.

²⁶ Ekmel Geçer, “Popüler Kültür, Politika ve Din: Prime-Time ya da Selfie Dindarlığı”, *İnsan ve İnsan* 5/16 (2018), 85-99.

²⁷ Büşra Doğan, *Dindarların Dini Teknolojik Aletlerle Etkileşimi: Tekno-Dindar Pratikler* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

²⁸ Metin Eken, *Çevrim İçi Dindarlık: M Neslinin İnanç Pratikleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021).

²⁹ Mustafa Çuhadar, “Postmodernizm, Dijitalleşme ve Hibrit Dindarlık”, *Tevilat* 2/1 (2021), 67-88.

³⁰ Mehmet Haberli, “Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 2/2 (2019), 307.

³¹ Mustafa Derviş Dereli, “Dini Kimliklerin Siber Uzamda Akışkanlaşması”, *insan & toplum* 9/1 (2019), 85-115.

³² Mehmet Akgül, “Dijitalleşme ve Din”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017), 191-207.

³³ İdris Yakut, “Dindarlığın Dijitalleşen Yüzü: Mobil Dindarlık”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 16/95 (2023), 313-330.

maktadır.³⁴ Benzer şekilde geleneksel dinler, insanların anlam arayışlarına yeterli düzeyde cevap verme yetkinliğini kaybederken yapay zekâ teknolojileri, bireylerin kişisel gelişim ve anlam arayışlarında onlara rehberlik edecek, kendi yaşam ilkelerini belirlemelerine yardımcı olabilecek interaktif fırsatlar sunarak geleneksel dinlerin toplum nezdindeki güvenini tehlikeye atmaktadır.³⁵

4. Postmodern Dindarlık

İçinde bulunduğumuz dönemde ortaya çıkan yeni durumları anlamlandırma amacıyla kullanılan postmodern kavramı;³⁶ “sonra” manasında kullanılan post ön ekiyle “çağdaş, çağcıl” olarak tanımlanan modern³⁷ kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. Bilim insanları tarafından farklı şekillerde tanımlanan postmodernizm, bazılarına göre modernizmin devamı olarak nitelenirken kimisine göre de modernizmden kopuştur.³⁸ Kimi düşünüre göre de tarihin sonunu ilan eden bir akımdır.³⁹ Bu dönemde ortaya çıkan düşüncenin temel özellikleri belirsizlik, parçalanma, evrensel söylemlere karşı güvensizlik, “üst anlatıların reddedilmesi” vb.⁴⁰ iken bu dönemde ideolojilerin tükendiği, aklın ortadan kaybolduğu, zaman ve mekân anlayışının değişime uğradığı iddia edilmektedir.⁴¹

Postmodernizmle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerin bireylerin günlük yaşamlarında ve özellikle dini alanda görünürlük kazanarak dini pratiklerin de doğrudan etkilenmesine neden olduğunu ifade etmek mümkün-

³⁴ Kübra Arslan, “Teknolojik Dönüşümler ve Yeni Çağ Dinsellikleri”, Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi 12 (2024), 74-75.

³⁵ Arslan, “Teknolojik Dönüşümler ve Yeni Çağ Dinsellikleri”.

³⁶ Mustafa Arslan, “Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar”, Milel ve Nihal 12/2 (2015), 55-72.

³⁷ www.sozluk.gov.tr

³⁸ Kemal Timur, “Kural Tanımayan Bir İdeoloji: Postmodernizm”, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı 3 (2017), 1-9.

³⁹ Francis Fukuyama, Tarihin Sonu Mu?, çev. Yusuf Kaplan (Kayseri: Rey Yayınları, 1993).

⁴⁰ David Harvey, Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran (İstanbul: Metis Yayınları, 1997).

⁴¹ Hasan Yıldız, “Postmodernizm Nedir?”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 13 (2015).

dür.⁴² Bu bağlamda mahremiyet ve moda, türban ve gösterişli giyim ilişkileri çelişkilerden ziyade birlikte hareket alanı bulabilerek yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına katkı bulunan kavramlar olmuşlardır.⁴³ Benzer şekilde yeni iletişim araçları ve mekânlarla birlikte dini söylemlerin ve pratiklerin değişim göstererek dini olanla dine uzak olan kavramların iç içe geçmesi postmodern dindarlığın göstergesi olarak belirtilebilir.⁴⁴ Sanal ile gerçekliğin karıştığı bu dönemde din, hakikatlerin bütünsel kaynağı olmaktan ziyade, bireysel davranış kodları olarak işlev görerek bireysel meşrulaştırma aracı şeklinde var olmaktadır.⁴⁵

Teknolojinin ve iletişim araçlarının geliştiği günümüzde bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla, atadan öğrenme eski kalıp dini söylemlerle dinin özünün ara ara çeliştiğini gözlemleyen, dolayısıyla farklı kaynakları tarayarak en doğruyu bulmaya çalışan bir dindar kitlenin oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Bu durumun, yukarıda söz konusu olan postmodern dindarlığın ortaya çıkmasında etkili olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda postmodern dindarlıktan kasıt, giyim kuşama dindarlık belirtisi olarak görmeyen, erdemli davranışları dindarlık belirtisi olarak kabul eden, geleneksel kuşaktan kuşağa aktarılan dini kurallar yerine bireysel olarak dini yaşama anlayışına sahip olmaktır.

5. İlgili Literatür

Literatür taraması yapıldığında yapay zekâ kaygısının farklı iş sektörleri üzerinde ele alındığı görülmektedir. Sağlık alanında yapılan nicel çalışmalarda sağlık profesyonellerinin,⁴⁶ hemşirelerin,⁴⁷ diş hekimlerinin⁴⁸ ve ebelik öğ-

⁴² Talip Demir, "Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/15 (2016), 125.

⁴³ Filiz Çömez Polat, Türkiye'de Değişen Dindarlık Göstergeleri ve Sosyal Medya (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

⁴⁴ Nilüfer Göle, Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar (İstanbul: Metis Yayınları, 2012).

⁴⁵ Abdullah Özbolat, "Postmodern Dünyada Din: Yaygınlaşan Dinsellik, Yüzeyselleşen Dindarlık", Journal of Islamic Research 28/3 (2017), 266.

⁴⁶ Emel Filiz vd., "Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi", Journal of Academic Value Studies 8/1 (2022), 47-55.

⁴⁷ Asuman Çobanoğlu - Hatice Oğuzhan, "Artificial Intelligence Anxiety of Nurses and Related Factors", Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 12/4 (2023), 1846-1854.

⁴⁸ Hanne Bulut vd., "The Fear of Artificial Intelligence: Dentists and the Anxiety of the Unknown", Journal of Advanced Research in Health Sciences 7/1 (2024), 55-60.

rencilerinin⁴⁹ yapay zekâya yönelik kaygılarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Eğitim alanında öğretmenler üzerine karma araştırma yöntemiyle yapılan çalışmada öğretmenlerin, yapay zekânın insanların yerini alması, özerkleşmesi ve insanların özel hayatlarını kısıtlaması yönlerinde kaygı taşıdıkları ortaya çıkarılmıştır.⁵⁰ Turizm çalışanları arasında yapılan çalışmada turizm çalışanlarının yapay zekâ kaygılarının düşük seviyede olduğu belirlenmiştir.⁵¹ Farklı meslek grubu adayları olan üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada da öğrencilerin yapay zekâ kaygılarının orta düzeyde olduğu, Mühendislik ve Hukuk Fakülteleri öğrencilerinin görece düşük kaygı skorları elde ettiği ifade edilmiştir.⁵² Yine üniversite öğrencilerinin yapay zekâ kaygısı ile kariyer kararlığı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada bu iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.⁵³

Literatür taraması yapıldığında postmodern dönemde dindarlık düzeyini ölçen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Farklı dindarlık ölçekleriyle yapılan araştırmalarda mevcut çalışmanın bulgularıyla örtüşen ya da örtüşmeyen sonuçlar vardır. Bu kapsamda Yakut tarafından 2024 yılında yapılan çalışmada bireylerin cinsiyet, yaş grubu, aylık gelir durumu, teknolojik ürünlerle olan ilişki durumu, yapay zekâya yönelik bilgi düzeyi ve yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığı değişkenlerine göre dini tutum düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Yine evlilerin bekârlara; ev hanımlarının öğrenciler, kamuda maaşlı çalışanlar ve özel sektörde ücretli çalışanlara; ilkokul,

⁴⁹ Feyza Aktaş Reyhan - Elif Dağlı, "Ebelik Öğrencilerinin Sağlık Alanında Kullanılan Yapay Zekâya Yönelik Kaygı Durumlarının Değerlendirilmesi", *Journal of Health Sciences Institute* 8 (Special Issue) (2023), 290-296.

⁵⁰ Necibe Damla Özdemir, "Öğretmenlerin Yapay Zekâ Kaygılarına İlişkin Görüşleri", *Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler*, ed. Fulya Korkmaz (Ufuk Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara: Ufuk Üniversitesi Yayınları, 2023), 61-68.

⁵¹ Nurcan Çetiner - Filiz Özlem Çetinkaya, "Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı ile Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Alanya Akademik Bakış Dergisi* 8/1 (2024), 159-173.

⁵² Nazife Burcu Takıl vd., "Farklı Meslek Grubu Adaylarının Yapay Zekâ Teknolojisine Yönelik Kaygı Seviyesinin İncelenmesi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BAUNSOBED)* 25/48 (2022), 343-353.

⁵³ Zümral Gültekin vd., "Yapay Zekâ Kaygısının Kariyer Kararlılığına Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencileri Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27/3 (2022), 477-491.

ortaokul ve lise mezunlarının lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarına göre din tutum düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu sonuçlarına varmıştır.⁵⁴ Kazak tarafından 2023 yılında yapılan tez çalışmasında kadınların erkeklere, yaşı büyük olanların küçük olanlara, evlilerin bekârlara, ilköğretim mezunlarının lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarına ve teknolojik ürünlerle çok ilgili olanların az ilgili olanlara göre dindarlık düzeylerinin anlamlı bir farkla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵ Yine Karşlı tarafından 2022 senesinde yapılan çalışmada katılımcıların cinsiyet değişkenine göre dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulamazken, evlilerin bekârlara, ev hanımlarının diğer meslek grubunda olanlara göre dindarlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmış ve yaş ilerledikçe dindarlık düzeyinin de arttığını ifade etmiştir.⁵⁶

Literatürde yapay zekâ ile din arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların farklı alan ve konular üzerine olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Kızılgeçit ve arkadaşlarının editörlüğünü yaptığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din” kitabı en önemli kaynaklardan biridir. Kitap bölümlerinde yapay zekâ ve din ilişkisi farklı yönlerden ele alınmış, yapay zekânın insan hayatına sağlayacağı kolaylıklarla birlikte ortaya çıkabilecek olumsuzluklar da konu edinilmiştir. Kitapta bulunan temel konular, yapay zekâ ile ilgili temel sorunlar, farklı sektörlerle olan ilişkisi ve bu sektörlerle olan etkisi, din psikolojisine yönelik yapay zekâ uygulamaları, yapay zekâda ruh-bilinç ilişkisi ve transhümanizm şeklindedir.⁵⁷ Bir diğer çalışma Karşlı tarafından yapılan “Yapay Zekâ ve Din” adlı kitaptır. Kitapta Karşlı, yapay zekâyı temellerinden itibaren ele almış, farklı dini geleneklerin bilim ve teknolojiye yönelik yaklaşımlarını konu edindikten sonra yapay zekâdan dini alanda nasıl faydalanılabileceğine yönelik bir tartışma

⁵⁴ İdris Yakut, “Yapay Zekâyâ Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi”, Kocatepe İslami İlimler Dergisi 7/1 (2024), 3-59.

⁵⁵ Mehmet Kazak, Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

⁵⁶ Necmi Karşlı, “Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21 (2022), 60-84.

⁵⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, Yapay Zeka, Transhümanizm ve Din, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022).

yapmıştır. Yine kitap içeriğinde transhümanizm ile birlikte dinin geleceğine yönelik öngörüler sunulmaktadır.⁵⁸

Yapay zekâ ile din ilişkisi üzerine Kızılgeçit ve arkadaşlarının çalışmaları ön plana çıkmaktadır. “Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi” adlı çalışmada yapay zekâ tekniklerinden YSA’nın (Yapay Sinir Ağları) ne olduğu üzerinde durulup, veri madenciliği ve yapay zekâ tekniklerinin sosyal bilimler için önemine yer verilmiş ayrıca din psikolojisindeki kullanım alanları betimsel bir analizle sunulmuştur.⁵⁹ Bir diğer önemli çalışmada OpenAI yapay zekâ şirketi tarafından insanlarla sohbet etmesi için geliştirilen bir chatbox olan *ChatGPT* ile din psikolojisinin temel konuları üzerine sohbet verileri incelenmiştir. Bu kapsamda din, dindarlık, inanç ve inançsızlık, insan, tanrı, ölüm ve ölümsüzlük, ahiret, peygamber, kutsal kitap ve ruh sağlığı maneviyat ilişkisi konularında *ChatGPT*’nin yaklaşımı araştırılmıştır. Bu doğrultuda yapay zekâ robotunun din ve dindarlıkla ilgili olumlu bir yaklaşım içinde olduğu görülmüş; inanç esasları olan ahiret, peygamberlik, kutsal kitaplar vb. gibi durumların insana hem olumlu hem olumsuz etkilerinin olabileceğini, dinin ve ateizmin gelecekte artarak varlıklarını koruyacağını düşündüğü sonuçlarını elde etmişlerdir.⁶⁰ Kızılgeçit ve arkadaşları tarafından hazırlanan bir diğer çalışmada da yapay zekâ kullanılarak 2020-2025 yılları arasındaki cinsiyete göre dindarlık tahminlerinde bulunulmuştur. Buna göre, kız ve erkek öğrencilerin dindarlıklarının bir dönem arttıktan sonra düşüşe geçeceği, yetişkinlerin dindarlaştığı ve lise ile lisans eğitimi alan gençlerin dindarlığı yaşadıkları çevreden etkilendikleri bulgularına ulaşılmıştır.⁶¹

Yapay zekâ ile din arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalardan biri de Kafalı’ya aittir. Kafalı çalışmasında, yapay zekâ teknolojisinin gelişmesi

⁵⁸ Necmi Karşlı, *Yapay Zeka ve Din* (Ankara: İlahiyat Kitap, 2024).

⁵⁹ Murat Çinicı - Muhammed Kızılgeçit, “Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi”, *Diyanet İlmî Dergisi* 59/2 (2023), 745-768.

⁶⁰ Muhammed Kızılgeçit vd., “Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chatgpt ile İnanç- İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2023), 137-172.

⁶¹ Muhammed Kızılgeçit vd., “Yapay Zekâ ile 2020-2025 Yıllarında Cinsiyete Göre Dindarlık Durumunun Tahmini”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 283-307.

sonucunda din ve toplumda meydana gelebilecek değişimleri incelemiştir. Özellikle yapay zekânın insana dost ya da düşman olma durumunda toplumsal yapılanmanın ne şekilde değişebileceğini tartışma konusu yapmıştır. Ayrıca yeni yapay zekâ uygulamalarının kullanımında dinin üstlenebileceği roller hakkında öngörülerde bulunmuştur.⁶² Yamaç ise doküman analizi ve katılımlı gözlem tekniği kullandığı çalışmasında gündelik birçok faaliyet veya aktivitenin gerçekleştirildiği sanal bir alan olarak “Metaverse’te dinî ve toplumsal tezahürler nelerdir?” sorusunu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Metaverse’ün toplum ve din tezahürleri, kuralsız, denetimsiz, büyük ölçüde bireysel istek ve hayalin gerçekleştirilmesine imkân tanıyan, sınırsız ve tahmin edilemez ilişkiler ve etkileşimler ile din istismarına kapı aralayan eğilimler içerdiğini ifade etmiştir.⁶³

Literatüre bakıldığında yapay zekâ kaygısının dindarlıkla ilişkisi üzerine yeterli düzeyde çalışma yapılmadığı görülmektedir. Kazak, tarafından yapılan yüksek lisans tezinde yapay zekâ kaygısı, yabancılaşma ve dindarlık ilişkisi araştırılmış ve yapay zekâ kaygısı ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁴

Yukarıda ifade edilen çalışmalar göstermektedir ki yapay zekâ kaygısı çeşitli kategorilerde ele alınmış ancak postmodern dönemde dindarlık özellikleriyle ilişkisi bakımından yeterli düzeyde çalışılmamıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmanın literatürde bulunan boşluğu doldurmaya katkı sunması ve yapılacak farklı çalışmalar için kaynak oluşturması beklenmektedir.

6. Yöntem

Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan (Karar tarihi: 20/09/2023; Karar No: 06/49) etik izin alınan çalışma, değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını sorgulamak ve ilişki varsa bu ilişkinin düzeyiyle (düşük- orta- yüksek) birlikte yönünü (pozitif- negatif) belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre

⁶² Hasan Kafalı, “Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 46 (2019), 145-172.

⁶³ Muhammed Yamaç, “Metaverse’te Dinî ve Toplumsal Tezahürler”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 23/1 (2023), 29-57.

⁶⁴ Kazak, Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi.

tasarlanmıştır.⁶⁵ Ayrıca araştırma, verileri toplamak üzere hazırlanan anketin uygulandığı zaman aralığıyla sınırlıdır.

6.1. Evren - Örneklem ve Verilerin Toplanması

Çalışma Ankara ili Polatlı ilçesinde ikamet eden 17-49 yaş aralığında bulunan bireylerle yürütülmüştür. Örneklem grubunu ise, evreni % 95 güven aralığında temsil kabiliyetine sahip⁶⁶ rastlantısal olarak anketlerin ulaştırıldığı 450 kişi oluşturmaktadır. Veriler Kasım 2023- Haziran 2024 tarihleri arasında çevrimiçi olarak toplanmıştır. Örneklem grubunun demografik bilgilerine ilişkin veriler Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Bilgileri

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	321	71,3
	Erkek	129	28,7
Yaş	17-23	105	23,3
	24-29	42	9,3
	30-39	210	46,7
	40-49	93	20,7
Medeni Durum	Bekâr	174	38,7
	Evli	276	61,3
Meslek	Öğrenci	114	25,3
	Kamuda maaşlı	99	22,0
	çalışan		

⁶⁵ John W. Creswell, Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017).

⁶⁶ Yahşi Yazıcıoğlu - Samiye Erdoğan, Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Detay Yayıncılık, 2004).

Değişken	Grup	N	%
	Özel sektörde ücretli çalışan	45	10,0
	Ev hanımı	135	30,0
	Diğer	57	12,7
Eğitim Düzeyi	İlkokul	54	12,0
	Ortaokul	48	10,7
	Lise	66	14,7
	Ön lisans	59	13,1
	Lisans	177	39,3
	Yüksek li- sans/Doktora	46	10,2
Aylık Gelir Durumu	129	105	28,7
	276	42	61,3
	45	210	10,0
Teknolojik Ürünler- le Olan İlişki Duru- mu	İlgisiz	21	4,7
	Orta	255	56,7
	İlgili	141	31,3
Yapay Zekâya Yöne- lik Bilgi Düzeyi	Çok ilgili	33	7,3
	Çok az	87	19,3
	Az	153	34,0
	Orta	198	44,0

Değişken	Grup	N	%
Yapay Zekâ ile İlgili Bilgileri Takip Etme Sıklığı	Fazla	12	2,7
	Hiçbir zaman	54	12,0
	Nadiren	297	66,0
	Sıklıkla	90	20,0
	Her zaman	9	2,0

6.2. Veri Toplama Araçları

Veriler, anket tekniği ile elde edilmiştir. Üç bölümden oluşan anketin birinci bölümünde demografik bilgilere ilişkin, ikinci bölümünde postmodern dönemde dindarlık durumunu belirlemeye yönelik ve üçüncü bölümünde yapay zekâ kaygısını ifade eden sorular yer almıştır. Çalışmada yararlanılan ölçeklere ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği: Araştırmada postmodern dönemde dindarlık düzeyini belirlemek için Yakut⁶⁷ tarafından geliştirilen, 12 madde ve tek boyuttan oluşan, 5'li likert tipinde hazırlanmış ölçek kullanılmıştır.

Yapay Zekâ Kaygısı Ölçeği: Çalışmada yapay zekâ kaygısını ölçmek için Wang ve Wang⁶⁸ tarafından geliştirilmiş Akkaya ve arkadaşları⁶⁹ tarafından Türkçe'ye uyarlanmış 16 madde ve 4 boyuttan oluşan 5'li likert tipinde hazır-

⁶⁷ İdris Yakut, "Değişen Dünyada Yeni Dini Formlar: Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53 (2022), 555-572.

⁶⁸ Yu- Yin Wang - Yu- Shun Wang, "Development and Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: An Initial Application in Predicting Motivated Learning Behavior", Interactive Learning Environments 30/4 (2022), 619-634.

⁶⁹ Bülent Akkaya vd., "Yapay Zekâ Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Alanya Akademik Bakış 5/2 (2021), 1125-1146.

lanmış ölçekten faydalanılmıştır. Ölçekte bulunan boyutlar “öğrenme” (5 madde: 1-5), “iş değiştirme” (4 madde: 6-9), “sosyoteknik körlük” (4 madde: 10-13) ve “yapay zekâ yapılandırması” (3 madde: 14-16) şeklindedir.

6.3. Verilerin Analizi

Uygulama sonucunda elde edilen 450 anket formuna ait bilgiler SPSS 22.0 istatistik programında analiz edilmiştir. Öncelikle hangi testlerin uygulanması gerektiğine karar verebilmek için Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri incelenerek normallik testi yapılmıştır. Çıkan değerler -1 ile +1 arasında olduğundan normallik şartlarını taşıdığına karar verilmiş⁷⁰ ve analizler parametrik testler üzerinden yapılmıştır. Bu çerçevede iki grup içeren değişkenler için Independent-Samples T-testi, üç ve daha fazla grup içeren değişkenler için One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Postmodern dönemde dindarlık düzeyi ile yapay zekâ kaygısı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için de Pearson Korelasyon analizinden faydalanılmıştır.

Tablo 2. Ölçeklerin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçekler	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Postmodern Dönemde Dindarlık	0,101	0,170
Yapay Zekâ Kaygısı	-0,041	0,076

7. Bulgular

7.1. Postmodern Dönemde Dindarlıkla İlgili Bulgular

7.1.1. Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeğine Ait İstatistikî Veriler

⁷⁰ İsmail Seçer, Spss ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017).

Tablo 3. Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeğine İlişkin İstatistikî Veriler

Ölçek	Minimum	Maksimum	X	ss
Postmodern Dönemde Dindarlık	1,42	5	2,96	0,64

Tablo 3'e göre katılımcıların postmodern dönemde dindarlık puanlarının 1,42 ile 5 arasında değiştiği ve puan ortalamalarının 2,96 olduğu görülmektedir. Postmodern dönemde dindarlık, geleneksel toplum tiplerinde ortaya çıkmış ve yaygın olan dini inanışların, İslam âlimlerine ait dini yorumların, aynı zamanda resmi ve kitabi dindarlık⁷¹ olarak ifade edilen özelliklerin aksine giyim kuşamı geri plana iten, ahlaki ve erdemli davranışları ön plana çıkaran dindarlık tipini temsil etmektedir. Bu bağlamda bireylerin postmodern dönemde dindarlık durumlarının orta düzeyin üstünde olduğunu ifade etmek mümkündür.

7.1.2. Cinsiyete Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 4. Cinsiyete Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	X	ss	t	p
Postmodern Dönemde Dindarlık	Dö-Kadın	321	3,04	0,61	4,037	0,000
	Erkek	129	2,77	0,68		

Tablo 4'e göre katılımcıların postmodern dönemde dindarlık düzeylerinde cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık vardır ($t= 4,037$; $p< 0,05$). Söz konusu anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, kadınların ($X= 3,04$) erkeklere ($X= 2,77$) göre postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre kadınlarda erkeklere oranla daha fazla postmodern dönemde dindarlık özellikleri görüldüğü söylenebilir.

⁷¹ Safa Demir Sarı, "Türkiye'de Geleneksel Halk Dindarlığı Perspektifinden Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Kimliği", *Toplum Bilimleri Dergisi* 12/23 (2018), 175.

7.1.3. Yaş Gruplarına Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 5. Yaş Gruplarına Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	X	ss	F	p	Fark
Postmodern Dönemde Dindarlık	17-23	105	3,20	0,54	28,117	0,000	1<2
	24-29	42	3,57	0,65			1>3
	30-39	210	2,79	0,61			1>4
	40-49	93	2,81	0,55			2>3
							2>4

Tablo 5'e göre katılımcıların yaş gruplarına göre postmodern dönemde dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F=28,117$; $p<0,05$). Söz konusu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan Tukey testine göre 17-29 yaş aralığında bulunan bireylerin 30-49 yaş aralığında olanlara göre postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede 30 yaşından küçük olan ve genç olarak nitelendirebileceğimiz yaş gruplarında geleneksel olarak ifade edilen resmi veya kitabi dindarlık özelliklerinin azalarak ahlakın, erdemın ve bireysel düşüncenin ön plana çıktığı postmodern dönemde dindarlık belirtilerinin arttığını söylemek mümkündür.

7.1.4. Medeni Duruma Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 6. Medeni Duruma Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait t-Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni durum	N	X	ss	t	p
Postmodern Dönemde Dindarlık	Bekâr	174	3,26	0,62	8,440	0,000
	Evli	276	2,77	0,58		

Tablo 6'ya göre katılımcıların medeni durumlarının postmodern dönemde dindarlık ölçeğine ait puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir ($t= 8,440$; $p< 0,05$). Buna göre bekârların ($X= 3,26$) postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin evlilere ($X= 2,77$) göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Evlilerin aile kurumunu koruma içgüdüsüyle giyim kuşam, kadınların dini görünümleri ve zihinlerindeki dindarlık tipinin aile içinde bütün olarak görülmesi gibi durumlara daha fazla önem verdikleri belirtilebilir. Benzer şekilde bekârların da dinin bireysel olarak yaşanmasına, dini kurallardan ziyade akıl ve mantıkla hareket etmeye daha yatkın olduklarını söylemek mümkündür.

7.1.5. Meslek Çeşidine Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 7. Meslek Çeşidine Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Meslek çeşidi	N	X	ss	F	p	Fark
Postmodern Dönemde Dindarlık	Öğrenci	114	3,21	0,57			
	Kamuda maaşlı çalışan	99	3,01	0,64			1>4
	Özel sektörde ücretli çalışan	45	3,05	0,73	9,911	0,000	2>4
	Ev hanımı	135	2,72	0,46			3>4
	Diğer	57	2,99	1,85			

Tablo 7'ye göre meslek çeşidinin postmodern dönemde dindarlık düzeyini anlamlı bir farklılık oluşturacak şekilde etkilediği görülmektedir ($F=28,117$; $p< 0,05$). Bulunan farklılığın hangi gruplara arasında olduğunu tespit edebilmek adına uygulanan Tukey testi sonuçlarına göre öğrencilerin, kamuda maaşlı çalışanların ve özel sektörde ücretli çalışanların postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin ev hanımlarına göre daha fazla olduğu gö-

rılmektedir. Ortaya çıkan sonucun tablo 5'te ve 6'da belirtilen yaş gruplarına ve medeni duruma göre postmodern dönemde dindarlık düzeyi sonuçlarıyla paralel olduğunu söylemek mümkündür.

7.1.6. Eğitim Düzeyine Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 8. Eğitim Düzeyine Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Eğitim düzeyi	N	X	ss	F	p	Fark
Postmodern Dönemde Din- darlık	İlkokul	54	2,72	0,40	13,811	0,000	1<5
	Ortaokul	48	2,78	0,48			1<6
	Lise	66	2,57	0,70			2<5
	Ön lisans	59	2,89	0,45			2<6
	Lisans	177	3,18	0,62			3<5
	Yüksek sans/Doktora	Li- 46	3,12	0,69			3<6

Tablo 8'e göre eğitim düzeyi ile postmodern dönemde dindarlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($F=13,811$; $p< 0,05$). Söz konusu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Tukey testine göre lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireylerin postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin ilkökul, ortaokul ve lise mezunlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ilkökul, ortaokul ve lise mezunu olan bireylerin dini açıdan yeniliğe çok açık olmadan dini yaşantılarını belirli kalıplar üzerinden devam ettirdikleri söylenebilir. Bunun tam tersi olarak eğitim seviyesi daha yüksek olanların dini açıdan yeniliklere daha çok açık oldukları ifade edilebilir.

7.1.7. Aylık Gelir Durumuna Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 9. Aylık Gelir Durumuna Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Aylık durumu	gelir N	X	ss	F	p
Postmodern Dö- nemde Dindarlık	Düşük	129	2,99	0,50	1,255	0,102
	Orta	276	3,00	0,38		
	Üst	45	2,95	0,44		

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların aylık gelir durumu açısından postmodern dönemde dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=1,255$; $p> 0,05$). Bu nedenle aylık gelir durumu değişkeninin postmodern dönemde dindarlık düzeyinde etkin bir rol almadığı ifade edilebilir.

7.1.8. Teknolojik Ürünlerle Olan İlişki Durumuna Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 10. Teknolojik Ürünlerle Olan İlişki Durumuna Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Teknolojik ürünlerle olan ilişki durumu	N	X	ss	F	p	Fark
Postmodern Dö- nemde Dindarlık	İlgisiz	21	2,66	0,53	11,085	0,000	
	Orta	255	2,91	0,60			
	İlgili	141	3,18	0,69			
	Çok ilgili	33	2,99	0,64			

Tablo 10 incelendiğinde teknolojik ürünlerle ilişki durumuna göre katılımcıların postmodern dönemde dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=11,085$; $p< 0,05$). Bu farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçları irdelendiğinde teknolojik ürünlerle ilgili olanların teknolojik ürünlerle ilgisiz ya da orta düzeyde ilgili olanlara göre postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

7.1.9. Yapay Zekâya Yönelik Bilgi Düzeyine Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 11. Yapay Zekâya Yönelik Bilgi Düzeyine Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Yapay zekâya yönelik bilgi düzeyi	dü-N	X	ss	F	p	Fark
Postmodern Dönemde Dindarlık	Çok az	87	2,82	0,72	2,375	0,073	-
	Az	153	2,87	0,60			
	Orta	198	2,95	0,58			
	Fazla	12	2,98	0,95			

Tablo 11'e göre katılımcıların yapay zekâya yönelik bilgi düzeyi ile postmodern dönemde dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($F=2,375$; $p>0,05$). Bu kapsamda yapay zekâya yönelik bilgi düzeyinin postmodern dönemde dindarlık durumunu etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

7.1.10. Yapay Zekâ ile İlgili Gelişmeleri Takip Etme Sıklığına Göre Postmodern Dönemde Dindarlık

Tablo 12. Yapay Zekâ İle İlgili Gelişmeleri Takip Etme Sıklığına Göre Postmodern Dönemde Dindarlık Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığı	N	X	ss	F	p	Fark
Postmodern Dönemde Dindarlık	Hiçbir zaman	54	2,82	0,53	2,603	0,054	-
	Nadiren	297	2,90	0,63			
	Sıklıkla	90	2,98	0,69			
	Her zaman	9	2,97	0,29			

Tablo 12 incelendiğinde yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığına göre postmodern dönemde dindarlık düzeyi puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=2,603$; $p>0,05$). Bu doğrultuda yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığının postmodern dönemde dindarlık düzeyini etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

7.2. Yapay Zekâ Kaygısıyla İlgili Bulgular

7.2.1. Yapay Zekâ Kaygısı Ölçeğine Ait İstatistikî Veriler

Tablo 13. Yapay Zekâ Kaygısı Ölçeğine İlişkin İstatistikî Veriler

Ölçek	Minimum	Maksimum	X	ss
Yapay Zekâ Kaygısı	1	5	3,06	0,86

Tablo 13 incelendiğinde katılımcıların yapay zekâ kaygısı düzeylerinin 1 ile 5 puan arasında değiştiği ve zekâ kaygısı ortalamasının 3,06 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bireylerin yapay zekâyâ yönelik kaygılarının orta seviyenin üstünde olduğu söylenebilir.

7.2.2. Cinsiyete Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 14. Cinsiyete Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	X	ss	t	p
Yapay Zekâ Kaygısı	Kadın	321	3,16	0,81	2,428	0,016
	Erkek	129	2,79	0,93		

Tablo 14'e göre katılımcıların yapay zekâya yönelik kaygı düzeylerinde cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık vardır ($t= 4,225$; $p< 0,05$). Söz konusu anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, kadınların ($X= 3,16$) erkeklere ($X= 2,79$) göre yapay zekâya yönelik kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların daha duygusal bir yapıya sahip olmaları ve geleceğe yönelik kaygı durumlarının daha fazla olması bu sonucun ortaya çıkmasına neden olabilir.⁷²

7.2.3. Yaş Gruplarına Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 15. Yaş Gruplarına Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	17-23	105	3,10	0,55	0,432	0,730	-
	24-29	42	3,27	1,24			
	30-39	210	3,00	0,85			
	40-49	93	3,03	1,01			

Tablo 15'e göre katılımcıların yaş gruplarına göre yapay zekâ kaygısı ölçüğünden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($F=0,432$; $p> 0,05$). Dolayısıyla yaş grubu değişkeninin yapay zekâ kaygısını etkileyen bir

⁷² Fatma Yıldırım - Hasan Gül, "Toplumsal Cinsiyete Duygusal Bakış", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (KMUSEKAD) 23/41 (2021), 578-590.

faktör olmadığı söylenebilir. Ortalamalar incelendiğinde yapay zekâ kaygısının tüm yaş gruplarında orta düzeyin üstünde olduğu görülmektedir.

7.2.4. Medeni Duruma Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 16. Medeni Duruma Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait t-Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni durum	N	X	ss	t	p
Yapay Zekâ Kaygısı	Bekâr	174	3,02	0,78	-0,356	0,722
	Evli	276	3,08	0,92		

Tablo 16'ya göre katılımcıların medeni durumlarının yapay zekâ kaygısı ölçeğine ait puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir ($t = -0,356$; $p > 0,05$). Bu doğrultuda evli ya da bekâr olmanın yapay zekâ kaygısını istatistiksel olarak etkileyecek düzeyde bir değişken olmadığını ifade etmek mümkündür. Ortalamalar incelendiğinde hem bekârlarda hem de evlilerde yapay zekâ kaygısının orta düzeyin üstünde olduğu belirtilebilir.

7.2.5. Meslek Çeşidine Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 17. Meslek Çeşidine Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Meslek çeşidi	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	Öğrenci	114	3,00	0,67	1,099	0,360	-
	Kamuda maaşlı çalışan	99	2,89	0,77			
	Özel sektörde ücretli çalışan	45	3,17	1,08			
	Ev hanımı	135	3,25	0,85			
	Diğer	57	2,92	1,18			

Tablo 17'ye göre meslek çeşidinin yapay zekâ kaygısını anlamlı bir farklılık oluşturacak şekilde etkilemediği görülmektedir ($F = 1,099$; $p > 0,05$). Dolay-

sıyla meslek çeşidinin yapay zekâ kaygısı üzerinde istatistiksel olarak etki edecek düzeyde bir değişken olmadığı ifade edilebilir. Bunun yanında ortalamalar incelendiğinde en fazla ortalamaya ev hanımlarının ($X= 3,25$) sahip olduğu görülmektedir ki bu durum da tablo 14’te verilen cinsiyete göre yapay zekâ kaygısı bulgularıyla örtüşmektedir.

7.2.6. Eğitim Düzeyine Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 18. Eğitim Düzeyine Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Eğitim düzeyi	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	İlkokul	54	3,08	0,78	1,077	0,372	-
	Ortaokul	48	3,11	1,00			
	Lise	66	3,10	0,95			
	Ön lisans	59	3,31	0,46			
	Lisans	177	2,97	0,82			
	Yüksek Lisans/Doktora	46	3,02	1,00			

Tablo 18’e göre eğitim düzeyi ile yapay zekâ kaygısı puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($F=1,077$; $p>0,05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi değişkeninin yapay zekâ kaygısını istatistiksel olarak etkileyecek düzeyde olmadığı belirtilebilir. Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler hangi eğitim seviyesinde olursa olsun bütün insanların hizmetindedir. Bu nedenle teknolojiyle iç içe yaşayan insanların eğitim seviyesi fark etmeksizin olumlu ya da olumsuz teknolojik geçmişi vardır. Yapay zekâ kaygısına yönelik ortalamalar incelendiğinde de tüm eğitim seviyesi gruplarında yapay zekâ kaygısının orta düzeyin üstünde olduğu görülmektedir.

7.2.7. Aylık Gelir Durumuna Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 19. Aylık Gelir Durumuna Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Aylık gelir durumu	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	Düşük	129	2,80	0,85			
	Orta	276	3,16	0,81	2,611	0,077	-
	Üst	45	3,10	1,11			

Tablo 19 incelendiğinde katılımcıların aylık gelir durumu açısından yapay zekâ kaygısı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=1,255$; $p > 0,05$). Bu nedenle aylık gelir durumu değişkeninin yapay zekâ kaygısında etkin bir rol almadığı ifade edilebilir.

7.2.8. Teknolojik Ürünlerle Olan İlişki Durumuna Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 20. Teknolojik Ürünlerle Olan İlişki Durumuna Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Teknolojik ürünlerle olan ilişki durumu	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	İlgisiz	21	3,08	0,91			
	Orta	255	3,06	0,81	0,549	0,649	-
	İlgili	141	3,08	0,90			
	Çok ilgili	33	2,87	1,07			

Tablo 20 incelendiğinde teknolojik ürünlerle ilişki durumuna göre katılımcıların yapay zekâ kaygısı puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=0,549$; $p> 0,05$). Ancak ortalamalar dikkate alındığında teknolojik ürünlerle çok ilgili olanların yapay zekâ kaygı düzeyinin diğer gruplara göre daha az olduğu ifade edilebilir.

7.2.9. Yapay Zekâya Yönelik Bilgi Düzeyine Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 21. Yapay Zekâya Yönelik Bilgi Düzeyine Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Yapay zekâya yönelik bilgi düzeyi	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	Çok az	87	3,09	1,09	5,372	0,001	2>3
	Az	153	3,25	0,76			
	Orta	198	2,88	0,82			
	Fazla	12	3,09	0,21			

Tablo 21 incelendiğinde yapay zekâya yönelik bilgi düzeyine göre katılımcıların yapay zekâ kaygısı puanları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=5,372$; $p< 0,05$). Bu farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçları irdelendiğinde yapay zekâya yönelik bilgi düzeyleri az olanların yapay zekâya yönelik orta düzeyde bilgi sahibi olanlara göre yapay zekâ kaygılarının daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

7.2.10. Yapay Zekâ İle İlgili Gelişmeleri Takip Etme Sıklığına Göre Yapay Zekâ Kaygısı

Tablo 22. Yapay Zekâ İle İlgili Gelişmeleri Takip Etme Sıklığına Göre Yapay Zekâ Kaygısı Puanlarına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek	Yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığı	N	X	ss	F	p	Fark
Yapay Zekâ Kaygısı	Hiçbir zaman	54	3,31	1,05	6,570	0,000	1>3
	Nadiren	297	3,10	0,83			1>4
	Sıklıkla	90	2,85	0,75			2>4
	Her zaman	9	2,22	0,94			

Tablo 22 incelendiğinde yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığına göre katılımcıların yapay zekâ kaygısı puanları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=6,570$; $p< 0,05$). Bu farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçları irdelendiğinde yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri hiç takip etmeyen ya da nadiren takip edenlerin yapay zekâ kaygı düzeylerinin yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri sıklıkla ya da her zaman takip edenlere göre yapay zekâ kaygılarının daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etmek aynı zamanda bu konu ile ilgili bilgi düzeyini de artırmaktadır. Dolayısıyla insanın bilmediği ya da fikir sahibi olmadığı konular hakkında kaygı duyması normaldir.

7.3. Postmodern Dönemde Dindarlık ve Yapay Zekâ Kaygısı İlişkisi

Yapay Zekâ Kaygısı Ölçeği ve Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olup olmadığı ve bu ilişkinin yönünü belirleme yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 23'te belirtilmiştir.

Tablo 23. Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dini Tutum İlişkisine Ait Veriler

		Yapay Zekâ Kaygısı
Postmodern Dönemde Dindarlık	r	0,23
	p	0,629

Tablo 23 incelendiğinde postmodern dönemde dindarlık puanları ile yapay zekâ kaygısı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$).

Sonuç

Çalışma, bireylerin postmodern dönemde dindarlık düzeyleri ile yapay zekâ kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesine odaklanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizler sonucunda kişilerin postmodern dönemde dindarlık düzeylerini ve yapay zekâyâ yönelik kaygılarını etkileyen birtakım bulgular elde edilmiştir.

Katılımcıların postmodern dönemde dindarlık düzeyleri ile ilgili sonuçlar incelendiğinde bireylerin postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin orta seviyenin üstünde olduğu tespit edilmiştir. Demografik değişkenlere göre postmodern dönemde dindarlık düzeyine ilişkin bulgular incelendiğinde cinsiyet, yaş grubu, medeni durum, meslek çeşidi, eğitim düzeyi ve teknolojik ürünlerle ilişki durumu değişkenlerine göre postmodern dönemde dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu, aylık gelir durumu, yapay zekâyâ yönelik bilgi düzeyi ve yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığı değişkenlerine göre postmodern dönemde dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda kadınların erkeklere, 17-29 yaş aralığındaki bireylerin diğer yaş grubunda bulunanlara, bekârların evlilere, öğrenci, kamuda maaşlı çalışan ve özel sektörde ücretli çalışanların ev hanımlarına, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarının ilkökul, ortaokul ve lise mezunlarına, teknolojik ürünlerle ilgili olanların ilgisiz ve orta seviyede ilgili olanlara göre postmodern dönemde dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Bireylerin yapay zekâyâ yönelik kaygı düzeyleri ile ilgili bulgular incelendiğinde orta seviyenin üstünde kaygı düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca yaş grupları, medeni durum, meslek çeşidi, eğitim düzeyi, aylık gelir durumu ve teknolojik gelişmeleri takip etme sıklığı değişkenlerine göre yapay zekâ kaygısının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir. Aynı zamanda kişilerin cinsiyetlerine göre yapay zekâ

kaygı düzeylerinin anlamlı olarak farklılaştığı ve kadınların erkeklere oranla daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğu ve yapay zekâya yönelik bilgi düzeyi az olanların orta seviyede olanlara, yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri hiçbir zaman takip etmeyenlerle nadiren takip edenlerin, sıklıkla ve her zaman takip edenlere göre yapay zekâ kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Literatür taraması yapıldığında farklı iş kollarında bulunan kişilere ve öğrencilere yönelik yapay zekâ kaygı düzeylerinin belirlenmesi için araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Kazak tarafından 2023 yılında yapılan tez çalışmasında cinsiyete göre kadınların, medeni duruma göre evlilerin, eğitim durumuna göre ilköğretim mezunlarının, sosyoekonomik duruma göre geliri orta seviyenin altında olanların, teknolojik ürünlerle ilişki durumuna göre bu tür ürünlerle ilgisiz ya da tamamen ilgisiz olanların yapay zekâ kaygı düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu sonucunu elde ederken yaş değişkenine göre anlamlı bir fark oluşmadığını saptamıştır.⁷³ Ayrıca yapılan farklı araştırmalarda sağlık profesyonelleri,⁷⁴ diş hekimleri,⁷⁵ hemşireler,⁷⁶ ebelik öğrencilerinin⁷⁷ ve farklı meslek grubu adaylarının⁷⁸ yapay zekâya yönelik kaygıları orta düzey iken turizm çalışanlarının⁷⁹ düşük ve kamu çalışanlarının⁸⁰ ise orta seviyenin üstünde olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yapay zekâ çalışmalarının hızlı bir şekilde artması ve hangi seviyeye ulaşacağı hakkında öngörülerin az olması bireyler üzerinde kaygı oluştursa da hayatın farklı alanlarında yapay zekâ

⁷³ Kazak, Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi.

⁷⁴ Filiz vd., "Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zekâ Kaygı Durumlarının İncelenmesi".

⁷⁵ Bulut vd., "The Fear of Artificial Intelligence: Dentists and the Anxiety of the Unknown".

⁷⁶ Çobanoğlu - Oğuzhan, "Artificial Intelligence Anxiety of Nurses and Related Factors".

⁷⁷ Reyhan - Dağlı, "Ebelik Öğrencilerinin Sağlık Alanında Kullanılan Yapay Zekâya Yönelik Kaygı Durumlarının Değerlendirilmesi".

⁷⁸ Takıl vd., "Farklı Meslek Grubu Adaylarının Yapay Zekâ Teknolojisine Yönelik Kaygı Seviyesinin İncelenmesi".

⁷⁹ Çetiner - Çetinkaya, "Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı ile Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma".

⁸⁰ Alper Tunga Şen, "Kamu Çalışanlarının Yapay Zekâ Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 17/2 (2024), 232-246.

uygulamalarının kullanımıyla birlikte zamanla bu kaygının azalması muhtemeldir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer bulgu ise postmodern dönemde dindarlık ile yapay zekâ kaygısı arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmamasıdır. Postmodern dönem teknolojinin ve bireysel yaşamın merkeze yerleştiği bir dönem olarak kabul edildiğinde bu dönemin özelliklerini barındıran bir dindarlıkla yapay zekâ kaygısı arasında bir ilişki olmaması doğaldır. Kazak'ın yaptığı tez çalışmasında ise dini tutumla yapay zekâ kaygısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu iki çalışma arasında farklı sonuçlara ulaşılmasının sebebi postmodern dönemde dindarlık özellikleriyle dini tutum özelliklerinin birbirinden farklı olması olabilir.

Elde edilen bu sonuçlar çerçevesinde bireylerin yapay zekâyâ yönelik kaygı düzeylerini azaltmak amacıyla şu önerilerde bulunulabilir:

Okullarda uygulanan eğitim programları içerisine yapay zekâ kavramı daha fazla yerleştirilerek tanıtılabilir ve uygulamaya dönük çalışmalar yapılabilir. Farklı meslek dallarında çalışanlarla yüz yüze görüşmeler yapılarak yapay zekâyâ yönelik kaygı nedenleri derinlemesine incelenmeli ve her meslek grubu için ayrı çalışmalar yapılmalıdır. Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve yapay zekâ geliştiricileri tarafından yapay zekâyâ yönelik insanlarda oluşabilecek kaygıları gidermek amacıyla çeşitli platformlarda bilgilendirmeler yapılmalı, yapay zekânın gelişimi ve güvenliği hakkında eğitim ve seminerler verilmelidir. Yapay zekâ hakkında daha çok bilimsel araştırmalar yapılarak bu araştırmaların sonuçları ücretsiz olarak kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

Kaynakça

- Akgül, Mehmet. "Dijitalleşme ve Din". Marife dini araştırmalar dergisi 17/2 (2017), 191-207.
- Akkaya, Bülent vd. "Yapay Zeka Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Alanya Akademik Bakış 5/2 (2021), 1125-1146. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.833668>
- Alan, Burcu - Zengin, Fikriye Kırbağ. İnsan Zekâsından Yapay Zekâyâ. Ankara: İKSAD Publishing House, 2023.

- Arslan, Kübra. "Teknolojik Dönüşümler ve Yeni Çağ Dinsellikleri". Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi 12 (2024), 71-100. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1448758>
- Arslan, Mustafa. "Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar". Milel ve Nihal 12/2 (2015), 55-72. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.88195>
- Bali, Jatinder vd. "Artificial Intelligence in Healthcare and Biomedical Research: Why a Strong Computational/ Artificial Intelligence Bioethics Framework Is Required?" Indian Journal of Ophthalmology 67/1 (2019), 3-6. https://doi.org/10.4103/ijo.IJO_1292_18
- Bulut, Hanne vd. "The Fear of Artificial Intelligence: Dentists and the Anxiety of the Unknown". Journal of Advanced Research in Health Sciences 7/1 (2024), 55-60. <https://doi.org/10.26650/JARHS2024-1302739>
- Chiu, Thomas K. F. vd. "Systematic Literature Review on Opportunities, Challenges, and Future Research Recommendations of Artificial Intelligence in Education". Computers and Education: Artificial Intelligence 4/100118 (2022), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100118>
- Coştu, Yakup. Toplumsallaşma ve Dindarlık. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2017.
- Creswell, John W. Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- Çapcıoğlu, İhsan - Anık, Hilal. "Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a: Dijitalleşme Ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü". Tevilat 2/1 (2021), 27-43. <https://doi.org/10.53352/tevilat.976763>
- Çetiner, Nurcan - Çetinkaya, Filiz Özlem. "Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı İle Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". Alanya Akademik Bakış Dergisi 8/1 (2024), 159-173. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1297394>
- Çinici, Murat - Kızılgöçer, Muhammed. "Yapay Zekâ ve Din Psikolojisi". Diyanet İlmî Dergi 59/2 (2023), 745-768.

- Çobanoğlu, Asuman - Oğuzhan, Hatice. "Artificial Intelligence Anxiety of Nurses and Related Factors". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 12/4 (2023), 1846-1854.
- Çuhadar, Mustafa. "Postmodernizm, Dijitalleşme ve Hibrit Dindarlık". *Tevilat* 2/1 (2021), 67-88. <https://doi.org/10.53352/tevilat.994404>
- Demir, Talip. "Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (2016), 125.
- Dereli, Mustafa Derviş. "Dinî Kimliklerin Siber Uzamda Akışkanlaşması". *insan & toplum* 9/1 (2019), 85-115. <https://doi.org/10.12658/M0301>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din*. ed. Muhammed Kızılgeçit vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı., 2022.
- Doğan, Abdullah. *Yapay Zekâ*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2002.
- Doğan, Büşra. *Dindarların Dini Teknolojik Aletlerle Etkileşimi: Tekno-Dindar Pratikler*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Eken, Metin. *Çevrim İçi Dindarlık: M Neslinin İnanç Pratikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Filiz, Emel vd. "Sağlık Profesyonellerinin Yapay Zeka Kaygı Durumlarının İncelenmesi". *Journal of Academic Value Studies* 8/1 (2022), 47-55. <https://doi.org/10.29228/jav.57808>
- Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu Mu?* çev. Yusuf Kaplan. Kayseri: Rey Yayınları, 1993.
- Geçer, Ekmel. "Popüler Kültür, Politika ve Din: Prime-Time ya da Selfie Dindarlığı". *İnsan ve İnsan* 5/16 (2018), 85-99. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.398459>
- Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Gültekin, Zümral vd. "Yapay Zekâ Kaygısının Kariyer Kararlılığına Etkisine

Yönelik Bir Araştırma: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencileri Örneği". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 27/3 (2022), 477-491.

Haberli, Mehmet. "Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü". Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD) 2/2 (2019), 307-315.

Harvey, David. Postmodernliğin Durumu. çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

Haugeland, John. Artificial Intelligence: The Very Idea. London: A Bradford Book The MIT Press, 1985.

İçer, Zafer - Buluz, Başak. "Yapay Zekânın Ceza Muhakemesindeki Rolü ve Geleceği". İstanbul Üniversitesi, 2019.

https://www.academia.edu/41074795/YAPAY_ZEK%C3%82NIN_CEZA_MUHAKEMES%C4%B0NDEK%C4%B0_ROL%C3%9C_VE_GELECE%C4%9E%C4%B0

Fraenkel, Jack R. - Wallen, Norman E. *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill, 7. baskı., 2009.

Jhonson, Geborah D. - Verdicchio, Mario. "AI Anxiety". Journal of the Association for Information Science and Technology 68/9 (2017), 2267-2270. <https://doi.org/10.1002/asi.23867>

Jin, Xue -Bo vd. "State-of-the-Art Mobile Intelligence: Enabling Robots to Move Like Humans by Estimating Mobility with Artificial Intelligence". Applied Sciences 8/3 (2018), 1-39. <https://doi.org/10.3390/app8030379>

Kafalı, Hasan. "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 46 (2019), 145-172. <https://doi.org/10.17120/omuifd.470376>

Kaplan, Andreas - Haenlein, Michael. "Siri, Siri, in My Hand: Who's the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence". Business Horizons 62/1 (2019), 15-25. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004>

Karslı, Necmi. "Genç ve Yetişkinlerde Yardımseverlik ve Dindarlık". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21 (2022), 60-84.

<https://doi.org/10.32950/rteuifd.1063989>

Karslı, Necmi. Yapay Zeka ve Din. Ankara: İlahiyat Kitap, 2024.

Kazak, Mehmet. Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Khan, Fatima Hameed vd. "Advancements in Microprocessor Architecture for Ubiquitous Ai—an Overview on History, Evolution, and Upcoming Challenges in Ai Implementation". *Micromachines* 12/665 (2021). <https://doi.org/10.3390/mi12060665>

Kızılgeçit, Muhammed vd. "Yapay Zekâ İle 2020-2025 Yıllarında Cinsiyete Göre Dindarlık Durumunun Tahmini". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 283-307. <https://doi.org/10.29288/ilted.993560>

Kızılgeçit, Muhammed vd. "Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chatgpt İle İnanç-İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2023), 137-172. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1275061>

McCarthy, John. "What is Artificial Intelligence". <https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai/>

Nilsson, Nils J. *Artificial Intelligence: A New Synthesis*. San Francisco: Morgan Kaufmann, 1998.

Oyman, Nihat. "Sosyal Medya Dindarlığı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016), 125-167.

Önder, Murat - Saygılı, Hilal. "Yapay Zekâ ve Kamu Yönetimine Yansımaları". *Türk İdare Dergisi* 90/487 (2018), 629-668.

Özbolet, Abdullah. "Postmodern Dünyada Din: Yaygınlaşan Dinsellik, Yüzeyselleşen Dindarlık". *Journal of Islamic Research* 28/3 (2017), 265-278.

Özdemir, Necibe Damla. "Öğretmenlerin Yapay Zekâ Kaygılarına İlişkin Görüşleri". *Yapay ZEka ve Sosyal Bilimler*. ed. Fulya Korkmaz. 61-68. Ankara: *Ufuk Üniversitesi Yayınları*, 2023.

- Öztemel, Ercan. "Yapay Zekâ ve Din". Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din. 17-30. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı., 2022.
- Öztırak, Mesut. "A Study on the Impact of Artificial Intelligence Anxiety on the Innovation-Oriented Behaviours of Employees". *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 10/2 (2023), 267-286. <https://doi.org/10.17541/optimum.1255576>
- Polat, Filiz Çömez. Türkiye'de Değişen Dindarlık Göstergeleri ve Sosyal Medya. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Rachman, Stanley. *Anxiety*. Psychology Press, 1998.
- Reyhan, FeyzaAktaş - Dağlı, Elif. "Ebelik Öğrencilerinin Sağlık Alanında Kullanılan Yapay Zekâya Yönelik Kaygı Durumlarının Değerlendirilmesi". *Journal of Health Sciences Institute* 8 (Special Issue) (2023), 290-296. <https://doi.org/10.51754/cusbed.1286594>
- Sarı, Safa Demir. "Türkiye'de Geleneksel Halk Dindarlığı Perspektifinden Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Kimliği". *Toplum Bilimleri Dergisi* 12/23 (2018).
- Seçer, İsmail. *Spss ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Şen, Alper Tunga. "Kamu Çalışanlarının Yapay Zekâ Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi: Kastamonu Örneği". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/2 (2024), 232-246. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1384435>
- Takıl, Nazife Burcu vd. "Farklı Meslek Grubu Adaylarının Yapay Zekâ Teknolojisine Yönelik Kaygı Seviyesinin İncelenmesi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BAUNSOBED)* 25/48 (2022), 343-353. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.1165386>
- Taşkın, Harun - Adalı, Mehmet Rıza. *Teknolojik Zekâ ve Rekabet Stratejileri*. Sakarya: Değişim Yayınları, 2004.
- Terzi, Ragıp. "An Adaptation of Artificial Intelligence Anxiety Scale into Tur-

kish: Reliability and Validity Study". International Online Journal of Education and Teaching (IOJET) 7/4 (2020), 1501-1515.

Timur, Kemal. "Kural Tanımayan Bir İdeoloji: Postmodernizm". Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı 3 (2017), 1-9.

Wang, Yu- Yin - Wang, Yu- Shun. "Development and Validation of an Artificial Intelligence Anxiety Scale: An Initial Application in Predicting Motivated Learning Behavior". Interactive Learning Environments 30/4 (2022), 619-634. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1674887>

Yakut, İdris. "Değişen Dünyada Yeni Dini Formlar: Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53 (2022), 555-572. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1105042>

Yakut, İdris. "Dindarlığın Dijitalleşen Yüzü: Mobil Dindarlık". Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies 16/95 (2023), 313-330.

Yakut, İdris. "Yapay Zekâya Yönelik Tutum ve Dindarlık İlişkisi". Kocatepe İslami İlimler Dergisi 7/1 (2024), 3-59. <https://doi.org/doi.org/10.52637/kiid.1426977>

Yakut, Selahattin. Ahlaki Zekâ, Din ve Dindarlık (Psikososyal Bir Bakış). Ankara: İKSAD Publishing House, 2022.

Yakut, Selahattin - Yakut, İdris. "Yakut-Ahlâkî Zekâ Ölçeği". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 14/76 (2021), 836-842.

Yamaç, Muhammed. "Metaverse'te Dinî ve Toplumsal Tezahürler". Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 23/1 (2023), 29-57. <https://doi.org/10.33415/Daad.1210422>

Yazıcıoğlu, Yahşi - Erdoğan, Samiye. Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık, 2004.

Yıldırım, Fatma - Gül, Hasan. "Toplumsal Cinsiyete Duygusal Bakış". KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (KMUSEKAD) 23/41 (2021), 578-590.

Yılmaz, Atınç. *Yapay Zekâ*. İstanbul: KODLAB, 2020.

Yıldız, Hasan. "Postmodernizm Nedir?" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2015).